

ўсё больш слабела. А на яе ўсходніх межах умацоўвалася турэцкая дзяржава. Хутка яна стала галоўным праціўнікам Візантыі і суседніх хрысціянскіх дзяржаў.

Пытанні і заданні. **1.** Складзіце план адказу «Прычыны аслаблення Візантыі». **2.** Растлумачце, чаму ў гандлі гарады Візантыі не вытрымлівалі саперніцтва з італьянскімі гарадамі. **3.** Параўнайце праваслаўную і каталіцкую цэрквы паводле плана: кіраўнік царквы, адносіны з манархамі, распаўсюджванне на іншыя тэрыторыі, мова набажэнстваў. Адказ аформіце ў выглядзе табліцы і зрабіце вывады. **4.** Дакажыце, што да канца XIII ст. Візантыя канчаткова страціла сваю магутнасць. Прыведзіце не менш за 3 прыклады. **5.** Ахарактарызуіце Чацвёрты крыжовы паход паводле наступнага плана: храналагічныя рамкі, прычыны, мэты, асноўныя падзеі, вынікі.

Глава 3. ПОЗНЯЕ СЯРЭДНЯВЕЧЧА (XIV—XV стст.)

§ 12. Познефеадальнае грамадства ў Заходняй Еўропе

Успомніце. **1.** Што азначала для селяніна пазямельная і асабістая залежнасць ад феадала? **2.** У чым адрозненне таварна-грашовай гаспадаркі ад натуральнай?

Вы даведаецеся. У Высокім сярэднявеччы ўсталяваўся, здавалася, трывалы парадак у адносінах паміж людзьмі. Селянін залежаў ад феадала, васал — ад сеньёра. А што адбудзецца, калі ў гэтым ланцугу залежнасці знікне адно або два звяны? Напрыклад, селянін атрымае асабістую свабоду, а васал застанецца без свайго сеньёра. У Сярэдня вякі такое цяжка было нават уявіць. Але гэта адбылося...

1. Развіццё сельскай гаспадаркі. Вызваленне сялян. Асноўным заняткам насельніцтва Заходняй Еўропы ў Познім сярэднявеччы заставалася сельская гаспадарка. Рост гарадоў і гарадскога насельніцтва выклікаў значнае павелічэнне попыту на прадукты харчавання і сыравіну. Гэта дало магутны штуршок да развіцця сельскай гаспадаркі.

Ворыва і сяўба. Мініяцюра XV ст. ▶

Феадалы, каб павялічыць свае даходы, адмянялі паншчыну. Замест яе яны дзялілі панскія палі на надзелы і перадавалі сялянам у карыстанне. За гэта сяляне плацілі феадалам аброк, спачатку — прадуктамі, пасля — грашыма.

Селянін мог удзяляць сваёй гаспадарцы больш часу. Ён сам адвозіў прадукты на гарадскі рынак і прадаваў іх. І чым больш прадаваў, тым больш грошай заставалася ў яго пасля выплаты аброку феадалу.

? *Пацвердзіце сказамі з тэксту, што становішча сялян у Заходняй Еўропе змянялася.*

У XIV—XV стст. амаль ва ўсіх краінах Заходняй Еўропы сяляне былі вызвалены ад асабістай залежнасці. Звычайна гэта адбывалася за выкуп, які земляробы выплачвалі свайму феадалу. Раней за ўсё гэта адбылося ў Італіі і ў Францыі, пасля ў Англіі і іншых краінах. А на ўсходзе Еўропы асабістая залежнасць сялян захоўвалася яшчэ некалькі стагоддзяў.

2. Мануфактурная вытворчасць: рэзкі рост вытворчасці тавараў. *Мануфактура* — гэта прадпрыемства, заснаванае на раздзяленні працы і выкарыстоўванні ручной працы наёмных рабочых. Тэрмін складаецца з лацінскіх слоў, якія абазначаюць словы «рука» і «вытворчасць».

У Еўропе першыя мануфактуры ўзніклі ў Паўночнай Італіі ў пачатку XIV ст. Найбуйнейшыя з іх знаходзіліся ў Фларэнцыі. Гэта былі прадпрыемствы па вытворчасці тканіны — сукнаробныя мануфактуры.

▲ Суконная мануфактура. *Малюнак сучаснага мастака*

Спачатку ў Фларэнцыі дазволілі рабіць шарсцяное сукно не толькі майстрам цэхаў, але і купцам. Купцы прымалі на працу дасведчанага майстра-сукнароба. Пасля гэтага яны закупалялі шэрсць і наймалі людзей для яе апрацоўкі. Гэтыя наёмныя работнікі рабілі толькі адну простую аперацыю. Напрыклад, адзін работнік мыў шэрсць. Вымытая шэрсць трапляла да іншага работніка, які яе сушыў. Пасля трэці работнік часаў шэрсць. Прадзільшчыцы рабілі пражу, а яна перадавалася ткачам.

Выкананне работнікамі асобных простых аперацый падчас вытворчасці вырабу называецца *раздзяленнем працы*.

Работнік павінен быў добра ведаць і выконваць толькі сваю аперацыю. Яго праца не патрабавала доўгай падрыхтоўкі, а значыць, была таннай. Работнікі мануфактур за сваю працу атрымлівалі грошы, г. зн. яны былі *наёмнымі рабочымі*.

Мануфактура прыйшла на змену рамеснай майстэрні. Вырабаў на мануфактурах выпускалася нашмат больш, і цана тавараў зніжалася. Цяпер яны сталі даступнымі для многіх людзей. Таму мануфактур таксама рабілася болей.

3. Цэнтралізаваная дзяржава. Развіццё гарадоў, рамяства, сельскай гаспадаркі, гандлю выклікала неабходнасць аб'яднання краіны пад адзінай уладай караля. У гэтай барацьбе караля падтрымлівалі рамеснікі і купцы. Раней кожны феадал за права праезду па сваіх уладаннях браў плату, і гандляры неслі страты. А ў адзінай краіне такіх перашкод быць не магло.

Дробныя феадалы таксама хацелі атрымаць абарону караля ад усеўладдзя сваіх сеньёраў. Нарэшце ўсе жыхары краіны пакутавалі ад міжусобных войнаў феадалаў. І толькі кароль са сваёй моцнай арміяй мог спыніць іх і абмежаваць правы буйных феадалаў.

Пасля аб'яднання краіны менавіта каралеўская ўлада стала цэнтрам кіравання дзяржавай. Дзяржава, кіраванне якой ажыццяўляецца з аднаго цэнтра, называецца **цэнтралізаванай дзяржавай**. У Познім сярэднявеччы такія дзяржавы сфарміраваліся ў Англіі, Францыі і Іспаніі.

У гэтых дзяржавах усе феадалы прысягалі на вернасць каралю. Рыцары, якія раней уваходзілі ў атрады сваіх сеньёраў, паступалі на службу ў каралеўскую армію. За службу яны атрымлівалі грошы. Зараз усе феадалы краіны — і буйныя, і дробныя — падпарадкоўваліся аднаму правіцелю. У Заходняй Еўропе паступова знікала феадальная іерархія.

Грамадства ў Познім сярэднявеччы ўжо было не такім, як у Высокім сярэднявеччы. Змяніліся феадальныя адносіны паміж феадаламі і сялянамі і паміж самімі феадаламі. І сяляне

Рыцар XIV ст. *Рэканструкцыя* ▶

◀ Цэнтралізаваная дзяржава
ў Францыі

Ўжо разумелі, што яны плацяць падаткі чыноўнікам караля і судзяць іх каралеўскія судзі, а не мясцовы феадал. *Познефеадальнае грамадства* — грамадства, у якім захоўваюцца феадальныя адносіны, але знікаюць асабістая залежнасць сялян ад феадалаў і феадальная іерархія.

? Чаму ў Высокім сярэднявеччы ў краінах Заходняй Еўропы было мала чыноўнікаў?

У тых краінах, дзе стваралася цэнтралізаваная дзяржава, адбываліся вялікія змены. Напрыклад, для кіравання краінай спатрэбілася шмат каралеўскіх чыноўнікаў.

Павелічэнне колькасці чыноўнікаў і з'яўленне пастаяннай арміі патрабавалі вялікіх дзяржаўных выдаткаў. Грошы на свае расходы дзяржава атрымлівала, збіраючы падаткі. Пры гэтым нельга было дзейнічаць толькі з выкарыстаннем сілы. Незадаволенасць насельніцтва магло падняць паўстанне. Каб сабраць грошы, трэба было заручыцца згодай гараджан, феадалаў, духавенства — трох саслоўяў сярэднявечнага грамадства. Таму каралі вымушаны былі склікаць прадстаўнікоў гэтых саслоўяў на сход. На гэтых сходах не толькі давалася згода на збор падаткаў, але і прымаліся законы, па якіх жыла краіна. Прадстаўнікоў асноўнай масы працаўнікоў — сялян — на такія сходкі не клікалі.

▲ Сярэднявечны горад. Мініацюра XV ст.

Манархія, у якой кароль звяртаецца за парадай і згодай да прадстаўнікоў саслоўяў, называецца **саслоўна-прадстаўнічай манархіяй**.

? *Калі ў Англіі з'явіўся парламент?*

Саслоўна-прадстаўнічым органам улады ў Англіі быў парламент. Сход прадстаўнікоў французскіх саслоўяў называўся *Генеральныя штаты*. Упершыню яны былі скліканы ў 1302 г.

4. Дзяржавы Заходняй Еўропы і каталіцкая царква.

Папа рымскі не мог дыктаваць сваю волю манархам цэнтралізаваных дзяржаў. Цяпер каралёў падтрымлівала большасць насельніцтва дзяржавы, і яны не баяліся пагроз з Рыма. Каралі прымуслі свяшчэннікаў сваёй краіны выконваць толькі іх волю і законы краіны.

Французскім каралям нават удалося ўзяць пад свой кантроль рымскіх пап. З 1309 да 1377 г. амаль 70 гадоў рымскія папы жылі ў горадзе Авіньёне. Пад ціскам французскіх каралёў папамі абіралі толькі французаў. Таму гэты перыяд называюць «авіньёнскім палонам» рымскіх пап.

◀ Папскі палац у Авіньёне.
Францыя. Фота

Як вы думаеце, для чаго папам быў неабходны палац з такімі магутнымі ўмацаваннямі?

Як вы думаеце, дзе папы знаходзіліся ў большай бяспецы: у Авіньёне або ў Рыме? Растлумачце свой пункт гледжання.

Пазней папам удалося вярнуцца ў Рым. Аднак узнік раскол: у Францыі і Італіі адначасова выбралі двух пап, якія адразу праклялі адзін аднаго. Амаль 40 гадоў каталіцкая царква была расколатай. Толькі ў 1414 г. імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі Сігізмунд сабраў царкоўны сабор (сход вышэйшага духавенства) у горадзе Канстанц. У 1417 г. на ім скінулі ўсіх пап і абралі аднаго. Але ўладыкі каталіцкай царквы ўжо не мелі былой магутнасці.

Пытанні і заданні. 1. Дапоўніце ў сшытку лагічны ланцужок:

- 2.** Складзіце пытанні для параўнання рамеснай майстэрні і мануфактуры. Абмяркуйце іх у групах (парах). Зрабіце выснову аб асноўных адрозненнях.
- 3.** Растлумачце, хто і чаму быў зацікаўлены ва ўмацаванні каралеўскай улады.
- 4.** Якія органы саслоўнага прадстаўніцтва існавалі ў краінах Заходняй Еўропы? Назавіце прычыны іх стварэння.

Знайдзіце інфармацыю пра тое, што і як выраблялі на сярэднявечных мануфактурах.